

OLEKSII POLEGKYI

Instytut Studiów Politycznych PAN
ORCID: 0000-0003-1025-551X
polegkyi@gmail.com

TOMASZ STEPNIIEWSKI

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
ORCID: 0000-0002-4581-5145
tomasz.stepniowski5@gmail.com

**UWARUNKOWANIA I DOTYCHCZASOWE SKUTKI
INWAZJI ROSJI NA UKRAINĘ –
(NIE)BEZPIECZEŃSTWO ONTOLOGICZNE,
PRZETRWANIE REŻIMU CZY DEWIACJA
IDEOLOGICZNA?**

**Determinants and hitherto effects of the Russia`s war with Ukraine:
ontological (in)security, survival of the regime or ideological deviation?**

The article explains the reasons for the Russian offensive against Ukraine in terms of national security and Putin's regime's fear of democratization. It also offers a reflection upon ideological foundations prevalent in the Russian society. Such an approach will facilitate the understanding of how, in light of the core values and characteristics of that society, Ukraine has been portrayed as both a threat for Russian identity and an existential threat for Russia itself. The Russian invasion of Ukraine was undoubtedly aimed at gaining support at home and strengthening Putin's regime. However, war is also integral to Putin's project of Russia. Putin's imperial thrust is rooted in the internal dynamics of this system. The current Russian regime is not so much based on ideology as it is striving to turn its propaganda clichés into an ideological platform. On the other hand, the war is accelerating the process of change in Russia – the current situation could lead to the collapse of Putin's regime and even the disintegration of the Russian Federation itself, which harkens back to the collapse of the USSR.

Keywords: Russia, Ukraine, war, Putinism, Russian ideology.

WPROWADZENIE

Inwazja Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r. całkowicie zburzyła europejski porządek bezpieczeństwa i zmieniła dotychczasową logikę stosunków Unii Europejskiej z Rosją, ukształtowanych po rozpadzie Związku Radzieckiego. Rozpoczęcie działań zbrojnych zaskoczyło większość ekspertów i polityków, ponieważ myśląc racjonalnie, należałoby założyć, że atak Rosji na Ukrainę jest decyzją błędną. Jednak z drugiej strony, jeżeli weźmiemy pod uwagę skutki wojny dla władz rosyjskich, to zauważymy pewną logikę tych działań, zgodną z właściwą im percepcją świata i ich głównym celem – utrzymaniem władzy przez Władimira Putina.

Wyraźnie widać, że wojna na Ukrainie odegrała kluczową rolę w mobilizacji rosyjskiego społeczeństwa i utrzymaniu poparcia dla reżimu Putina. Ostatecznie stała się ona punktem zwrotnym w polityce zagranicznej Rosji, a także wzmocniła rosyjski neototalitaryzm. Większość badaczy wyjaśnia przyczyny rosyjskiej ofensywy na Ukrainę w kategoriach bezpieczeństwa narodowego i logiki utrzymania równowagi sił, część zaś zwraca uwagę na strach reżimu Putina przed demokratyzacją. Dla zrozumienia rzeczywistych przyczyn trwającej wojny na Ukrainie konieczne jest jednak uzupełnienie tych dwóch wątków refleksją na temat podstaw ideologicznych dominujących w rosyjskim społeczeństwie. To pozwoli zrozumieć, jak w świetle głównych wartości i cech tego społeczeństwa Ukraina została przedstawiona jako zagrożenie zarówno dla rosyjskiej tożsamości, jak i dla egzystencji Rosji.

(NIE)BEZPIECZEŃSTWO ONTOLOGICZNE

Działania Rosji są doskonałym przykładem zastosowania teorii sekurytyzacji. Według klasycznych prac z tego zakresu¹ stopień zagrożenia postrzegany przez aktorów politycznych lub społeczeństwo oraz działania państwa podejmowane w odpowiedzi na zagrożenie nie zależą od jego rzeczywistego istnienia (lub nie), ale od tego, w jaki sposób jest ono przedstawiane przez aktorów, którzy mają władzę. Analiza istniejących i wyobrażonych zagrożeń dla Rosji może pomóc zrozumieć motywacje rosyjskich działań politycznych oraz wyjaśnić, dlaczego Kreml postrzega wojnę na Ukrainie jako sprawiedliwy i niezbędny środek

¹ Szerzej zob. B. Buzan, O. Waever, J. Wilde, *Security: A new framework of analysis*, Lynne Rienner, Boulder 1998.

utrzymania bezpieczeństwa Rosji. Wykorzystanie sekurytyzacji przez Putina do legitymizacji jego działań w kraju i za granicą było wnikliwie badane w poprzednich latach². Edwin Bacon i inni argumentowali, że wiele zmian w polityce wewnętrznej Rosji można wytłumaczyć dyskursem sekurytyzacji i że retoryka zagrożenia egzystencjalnego używana przez rosyjskie elity była potrzebna do wprowadzenia autorytarnych sposobów rządzenia.

Niewątpliwie nawet wyobrażone zagrożenia bezpieczeństwa wpływają na interesy narodowe państwa, tożsamość zbiorową i wybory dokonywane w zakresie polityki zagranicznej. Zdaniem Brenta Steele³ państwa dążą przede wszystkim do utrzymania spójnej narracji biograficznej (możemy też mówić o narracjach strategicznych), która kształtuje się pod wpływem czynników wewnętrznych: kultury politycznej, pamięci historycznej itp. Problem pojawia się w sytuacji, gdy państwo jest zmuszone do prowadzenia polityki niezgodnej z własnym wyobrażeniem o sobie. Spójna narracja biograficzna, wyrażająca historyczną ciągłość, miała zapewnić nowej Rosji utrzymanie statusu mocarstwa – kluczowej cechy wspólnej imperium rosyjskiego i ZSRR⁴.

Kwestia Ukrainy odgrywa przełomową rolę w kształtowaniu wyobraźni masowej Rosjan (w innych kategoriach możemy mówić o przewidzeniach – chimera), w związku z czym zarówno stała się kluczowa w definiowaniu ich tożsamości narodowej, jak i stanowi podstawę ich poczucia bezpieczeństwa ontologicznego. Po sekurytyzacji Ukrainy Rosja nadała jej priorytet w polityce wewnętrznej i zewnętrznej, a także uprawomocniła nadzwyczajne środki, aby poradzić sobie z zaistniałą sytuacją. Propaganda kremlowska jednoznacznie deklaruje, że samo istnienie ukraińskiej państwowości i ukraińskiej tożsamości stanowi egzystencjalne zagrożenie dla Rosji i dlatego też musi zostać zniszczona. Wszystko, co ukraińskie, jest z definicji uznawane za faszystowskie, a wszyscy ludzie, którzy uznają taką tożsamość, są faszystami zasługującymi na fizyczną eksterminację. 4 kwietnia 2022 r. państwowa agencja informacyjna RIA Novosti opublikowała artykuł Timofieja Siergiejcewa zatytułowany *Co Rosja powinna zrobić*

² E. Bacon, B. Renz, J. Cooper, *Securitising Russia: the domestic politics of Vladimir Putin*, Manchester University Press, Manchester, UK 2016.

³ B.J. Steele, *Ontological security in international relations. Self-identity and the IR state*, Routledge, London–New York 2008.

⁴ A. Curanović, *Skazana na imperium? Łęki i dyskurs imperialny w procesie samoidentyfikacji Rosji poradzieckiej*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2021, t. 19, z. 2, s. 43–65, DOI: 10.36874/RIESW.2021.2.3.

z Ukrainą⁵, który został jednoznacznie odebrany jako próba usprawiedliwienia ludobójstwa na Ukrainie. Siergiejcew pisał:

Denazyfikacja to zestaw środków skierowanych przeciwko nazistowskiej ludności [Ukrainy], która technicznie nie może być poddawana bezpośredniej karze jak zbrodniarze wojenni... znaczna część mas ludowych... to bierni naziści... Denazyfikacja jest nieuchronna, także deukrainizacja: odrzucenie sztucznego zwiększenia samoidentyfikacji etnicznej ludności.

Bardzo często usprawiedliwianie zachowania Rosji opiera się na tezie, że było ono reakcją na rozszerzenie NATO na wschód. W ten sposób się to tłumaczy, chociaż dla Putina największym zagrożeniem nie jest potencjalne członkostwo Ukrainy w NATO, ale jej stopniowa europeizacja poprzez bliskie związki z Unią Europejską. W tym sensie „przegranie” Ukrainy byłoby oznaką słabości: Rosja pozbawiona jest atrakcyjności, nie dysponuje żadnym projektem, który mógłby zainteresować i przyciągnąć inne kraje do Moskwy.

Sekurytyzacja dotycząca NATO i Ukrainy stała się głównym narzędziem usprawiedliwiania inwazji na to państwo. Również dla Rosjan okazała się wystarczającym wytłumaczeniem. Według badań opinii publicznej w Rosji⁶ istnieją dwa zasadnicze przekonania, które pozwalają Rosjanom wierzyć, że rosyjscy decydenci i wojsko podejmują właściwe działania: po pierwsze, rosyjskojęzyczna ludność na Ukrainie jest zagrożona, a po drugie, odpowiedzialność za to, co się dzieje, spoczywa wyłącznie na przeciwnikach Rosji. Większość zwolenników „operacji specjalnej” tłumaczyła swoje stanowisko koniecznością ochrony rosyjskojęzycznej ludności mieszkającej na ukraińskim Donbasie. Śmiertelne zagrożenie dla „naszego ludu”, „rodaków”, „braci”, „rosyjskojęzycznych” jest w oczach tych ludzi wystarczającym powodem do interwencji zbrojnej w sąsiednim kraju. W podobny sposób większość respondentów tłumaczyła aneksję Krymu przez Rosję i wspieranie separatystów na Donbasie w 2014 r. Drugim kluczowym źródłem poparcia dla rosyjskiej inwazji było przekonanie większości Rosjan, że za eskalację konfliktu na Ukrainie odpowiedzialne są Stany Zjednoczone i NATO. W połowie lutego 2022 r. takie przekonanie wyrażało 60 proc. respondentów.

⁵ T. Sergiejtsew, *Co Rosja powinna zrobić z Ukrainą*, RIA Novosti, 03.04.2022, <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html> [dostęp: 18.03.2024].

⁶ D. Volkov, A. Kolesnikov, *My country, right or wrong: Russian public opinion on Ukraine*, Carnegie Endowment for International Peace, „Working Paper”, 07.09.2022, <https://carnegieendowment.org/2022/09/07/my-country-right-or-wrong-russian-public-opinion-on-ukraine-pub-87803> [dostęp: 22.04.2023].

Moskwa nie tylko przedstawiała ekspansję NATO jako zagrożenie dla Rosji, ale także poddała sekurytyzacji temat „rodaków” – rosyjskojęzycznych osób żyjących poza Rosją. Od końca lat 90. XX w. w dyskursie politycznym w kraju zaczęto rozszerzać granice rosyjskiej tożsamości narodowej na państwa poradzieckie, kładąc przy tym nacisk na rosyjską wspólnotę rodaków albo po prostu na wszystkich posługujących się językiem rosyjskim.

Rok temu, aby chronić ludzi na naszych historycznych ziemiach, zapewnić bezpieczeństwo naszemu krajowi i wyeliminować zagrożenie ze strony neonazistowskiego reżimu, który zapanował na Ukrainie po zamachu stanu w 2014 roku, podjęto decyzję o rozpoczęciu specjalnej operacji wojskowej – przypomniał Władimir Putin w lutym 2023 roku⁷.

Wszystko, co wydarzyło się na Ukrainie w 2022 r., nie było tragicznym wypadkiem. To celowa polityka Rosji, oparta na koncepcji „rosyjskiego świata” i inspirowana nową ideologią postmodernistycznego totalitaryzmu, w której kluczowym elementem staje się wojna.

PERSPEKTYWA STABILNOŚCI REŻIMU WŁADIMIRA PUTINA

Istnieje wiele czynników, które przyczyniły się do inwazji Rosji na Ukrainę w 2014 r., ale jednym z zasadniczych powodów była walka o zapewnienie stabilności reżimu Władimira Putina. Rosyjska agresja na państwo sąsiednie niewątpliwie miała na celu zdobycie poparcia w kraju i wzmocnienie reżimu jego przywódcy.

Rosyjska polityka zagraniczna zawsze była w dużej mierze częścią jej polityki wewnętrznej, a rola kwestii zagranicznych znacząco wzrosła w pewnych okresach historii Rosji jako instrument służący masowej mobilizacji.

Władimir Putin od czasu powrotu do władzy w 2012 r. starał się umocnić swoją pozycję w kraju poprzez restrykcyjną politykę wewnętrzną i agresywną politykę zewnętrzną. Dwa czynniki szczególnie zmotywowały go do wzmocnienia władzy w kraju i rozpowszechniania w przestrzeni poradzieckiej doktryny „rosyjskiego świata” w wersji zdecydowanie bardziej surowej i bezkompromisowej. Pierwszym z nich były protesty opozycyjne w 2012 r. – reakcja obywateli na wybory prezydenckie, które według liderów opozycji zostały sfalszo-

⁷ President of Russia, Events, Presidential Address to Federal Assembly: *Vladimir Putin delivered his address to the Federal Assembly*, Moscow, 21.02.2023, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/70565> [dostęp: 18.03.2024].

wane na korzyść Putina. Jego obawy o powtórzenie pomarańczowej rewolucji w Moskwie wydawały się uzasadnione, mimo że protesty w Rosji nie odniosły skutku. Drugim czynnikiem była rewolucja godności na Ukrainie – kolejny „przewrót”, jak to opisywały media rosyjskie – tym razem w 2014 r., która doprowadziła do odsunięcia od władzy i ucieczki prorosyjskiego prezydenta Wiktora Janukowycza do Rosji.

Tymczasem rosyjskie media propagandowe, kontrolowane przez rząd, wzmocniły narrację o potrzebie obrony etnicznych Rosjan na Ukrainie, podkreślając jednocześnie groźbę całkowitego podporządkowania Rosji Zachodowi i jego „imperialistycznej” polityce. Od momentu aneksji Krymu przez Rosję w 2014 r. Putin uzasadniał swoje działania próbą ochrony etnicznych Rosjan i rosyjskojęzycznych Ukraińców przed „faszyzmem” i „wojną hybrydową” prowadzoną przez Zachód. Kreml przedstawiał Ukrainę jako państwo, które jest narzędziem Zachodu i próbuje osłabić Rosję. W ten sposób skutecznie zjednoczył rosyjskie społeczeństwo wokół wojny na Ukrainie i utrzymał poparcie dla rządu.

Według sondaży Centrum Lewady⁸ sondaż dotyczący popularności Putina przyniósł mu w marcu 2023 r. 82 proc. poparcia, a tylko 15 proc. respondentów miało nieprzychylną opinię o prezydencie. We wrześniu 2022 r. popularność Putina wynosiła 77 proc. (21 proc. oceniło negatywnie jego działania), już po rozpoczęciu ukraińskiej kontrofensywy w Charkowie i ogłoszeniu mobilizacji w Rosji, ale w październiku i listopadzie 2022 r. wzrosła do 79 proc., a w grudniu ustabilizowała się na poziomie 81 proc. Nastąpił więc taki sam „patriotyczny wzrost” poparcia, jaki poprawił notowania Putina po aneksji Krymu w 2014 r. W poprzednich latach, 2020 i 2021, poziom jego popularności wahał się między 61 proc. a 69 proc., ale przekroczył 70 proc., kiedy na początku 2022 r. zaostrzyła się retoryka konfrontacji z Zachodem.

W tym kontekście można zauważyć, że Putinowski neototalitaryzm zyskał na sile dzięki wojnie na Ukrainie i propagandzie, która towarzyszyła temu konfliktowi. Prezydent wykorzystał wojnę do wzmocnienia swojej władzy w Rosji i zwiększenia wpływu na Rosjan.

⁸ Levada-Center, *Putin's approval rating*, <https://www.levada.ru/en/ratings/> [dostęp: 18.03.2024].

DEWIACJA IDEOLOGICZNA: WOJNA JAKO NIEODŁĄCZNY ELEMENT PROJEKTU WŁADIMIRA PUTINA

Obecny rosyjski reżim nie tyle opiera się na ideologii, ile stara się przekształcić swoje propagandowe klisze w platformę ideologiczną. Jak zaznaczył Siergiej Miedwiediew: „Ogólnie rzecz biorąc, wojna jest podstawową ontologią rosyjskiego społeczeństwa, optyką Rosjan. Wielowiekowa wojna represyjnego państwa kolonialnego z ludnością postrzeganą przez władze jako niewyczerpalne bogactwo naturalne”⁹. Co więcej, wojna stała się, choć na krótko, punktem „zbornym” reżimu Putina, elit i ludności, „momentem prawdy”, nową kotwicą rosyjskiej tożsamości.

Wojna Putina to wcielona w życie rosyjska idea, która nigdy nie należała do żadnego kanonu, ale władza zawsze intuicyjnie rozumiała, o co tu chodzi, podobnie jak przynajmniej część społeczeństwa. Agresywny rosyjski nacjonalizm, zmieszany z imperializmem, rosyjski mesjanizm, idea „specjalnej drogi” – wszystko to zostało wykorzystane do uzasadnienia roli Rosji jako mocarstwa i powstania poczucia wyższości narodu rosyjskiego.

W rzeczywistości możemy podnieść argument, że wojna i imperium od początku były i są wciąż nieodłącznymi elementami Putinowskiego projektu Rosji. Imperialny pęd Putina jest zakorzeniony w wewnętrznej dynamice jego systemu, który ożywił również długotrwały patrymonialny system rosyjskiego państwa. Jak już dawno zauważył Aleksiej Arbatow:

ta współzależność między charakterem reżimu w kraju a jego projekcją za granicę wyjaśnia, dlaczego ci, którzy teraz próbują zrehabilitować stalinizm i apelują o powrót do takiej czy innej formy autorytarnego reżimu, zawsze wiążą to z odrodzeniem jakiejś formy rosyjskiego (lub sowieckiego) imperium i permanentnej konfrontacji z Zachodem¹⁰.

Dziś duch ideologii imperium pozostaje w postaci bezsensownej idei ekspansji, która ma demonstrować moc Rosji, ale głównie – zapewnić stabilność władzy. Według Władysława Surkowa, aby zachować tę stabilność, entropia społeczna musi być „eksportowana w celu odnowienia na obcym terytorium”.

⁹ S. Miedwiediew, *Mat’ rodna. Siergiej Miedwiediew – o wojnie jak nacyonalnoj idieje*, „Radio Swoboda”, 18.07.2022, https://www.svoboda.org/a/matj-rodna-sergey-medvedev-o-voynye-kak-natsionalnoy-idee/31947357.html?fbclid=IwAR1usTqc9Eb6i3tWAiklQUlJ-J0ii8ATjTQMerpYnL8b2sE6rOi2lbdnVC_4 [dostęp: 19.01.2024].

¹⁰ A. Arbatow, *Russia’s own imperial road*, [w:] N. Bubnova (ed.), *20 years without the Berlin Wall: A Breakthrough to Freedom*, Carnegie Moscow Center, Moscow 2011, s. 32.

Państwo rosyjskie, z jego surowym i biernym politycznym wnętrzem, przetrwało przez stulecia wyłącznie dzięki nieustannemu dążeniu do przekraczania własnych granic. [...] Dla Rosji ciągła ekspansja to nie tylko jedna z idei, ale prawdziwa istota naszej historycznej egzystencji¹¹.

Dążenie do ekspansji i zagarnięcia kolonii wcale nie stoi w sprzeczności, a wręcz przeciwnie, opiera się na mentalnym izolacjonizmie, którego jednym z typowych przejawów jest metafizyka specyficznej „rosyjskiej przestrzeni”, która rzekomo nie ma żadnych stałych granic, zauważa Nikołaj Plotnikow¹².

W ostatnich latach władze rosyjskie odżegnują się od określania Rosji mianem imperium i wolą mówić o niej jako o odrębnej cywilizacji. W 2012 r. Władimir Putin propagował ideę, według której Rosja jest „rodzajem cywilizacji państwowej, w której nie ma grup etnicznych, ale gdzie «przynależność» jest definiowana przez wspólną kulturę i wspólne wartości”. Ta wspólna kultura miała opierać się na „zachowaniu dominacji kultury rosyjskiej”, którą „wrogie siły” próbowały przełamać¹³.

HISTORIA JAKO ŹRÓDŁO I UZASADNIENIE ROSYJSKIEJ WOJNY NA UKRAINIE

Rosyjski historyk Aleksander Janow w 1995 r. pisał o syndromie „weimarskim” w Rosji¹⁴. Prawie 30 lat temu krytykował podejście Zachodu do poradzieckiej Rosji, która próbowała zbudować wolny rynek, ale nie miała planu, jak zbudować w Rosji demokrację. Janow ostrzegał, że „Rosja weimarska” będzie bazą dla rosyjskiego rewanżyzmu – autorytarnego, bojowo antyzachodniego i antydemokratycznego – i że ustąpi miejsca agresywnemu „czerwono-brązowemu” państwu, jednoczącemu siły komunistyczne i faszystowskie. Nie tylko postsowiecki resentment tkwiący w znacznej części rosyjskiego społeczeństwa, ale także sakralizacja władzy i państwa w masowej świadomości Rosjan okazały się podstawą, na której reżim Putina zbudował swoją władzę w Rosji. Nic dziwnego, że Józef Stalin jest symbolem potężnego

¹¹ W. Surkow, *Kuda dielsia chaos? Raspakowka stabilnosti*, „Aktualnye kommentarii”, 20.11.2021, <https://actualcomment.ru/kuda-delsya-khaos-raspakovka-stabilnosti-2111201336.html> [dostęp: 19.01.2024].

¹² N. Plotnikow, *Wwiedienije*, [w:] N. Plotnikow (ed.), *Pieried licom katastrofy: sbornik statiej pod riedakcyjej i s priedislowijem Nikolaja Plotnikowa*, Lit-verlag.de, Münster–Berlin 2023, s. 8.

¹³ V. Putin, Prime Minister Vladimir Putin’s article for „Nezavisimaya Gazeta”: *Russia: the ethnicity issue*, 23.01.2012, <http://archive.premier.gov.ru/eng/events/news/17831/> [dostęp: 19.01.2024].

¹⁴ A. Yanov, *After Yeltsin: “Weimar” Russia*, KRUK, Slovo-Word, Moscow–New York 1995.

państwa i modelu społeczeństwa, w którym jednostka nic nie znaczy, a interesy państwa przeważają nad życiem ludzkim.

Pojęcie mocy jest niezwykle ważne dla rosyjskiego społeczeństwa i pomaga władzy uzasadniać jej działania. Od samego początku swoich rządów Władimir Putin starał się kreować wizerunek Rosji jako supermocarstwa. Zaczął tworzyć swoją wersję rosyjskiej historii, podkreślając potrzebę dokonania modernizacji kraju „silną ręką”, by przywrócić mu status supermocarstwa.

Łatwość zaszczepienia w świadomości obywateli zmilitaryzowanej pamięci historycznej wynika ze specyfiki rosyjskiej kultury politycznej. Jej tradycyjnymi elementami są kult siły i „kultura przemocy”, powszechność i akceptacja przemocy jako metody regulowania relacji polityczno-społecznych na wielu poziomach – władzy wobec obywatela, silniejszego wobec słabszego, przemocy domowej, przemocy jako metody wychowawczej¹⁵.

Rosyjska inwazja na Ukrainę w 2022 r. została przedstawiona przez rosyjskie media i władzę w sposób, który miał na celu jej usprawiedliwienie – jako koniecznej odpowiedzi na postrzegane zagrożenia dla bezpieczeństwa i interesów Rosji. Jednym z głównych sposobów opracowania przez rosyjskie media i urzędników przeprowadzonej inwazji było wykorzystanie historycznych odniesień i symboliki. Na przykład prezydent Rosji Władimir Putin nazwał inwazję „misją historyczną” i przywołał pamięć o roli Związku Radzieckiego w II wojnie światowej, aby stworzyć poczucie tak dumy narodowej, jak i celu. Putin użył również argumentu „obrony Rosjan” na Ukrainie, odwołując się do idei wspólnej tożsamości etnicznej i wspólnego dziedzictwa Rosji i Ukrainy¹⁶.

Rosyjskie media w podobny sposób wykorzystywały historyczne odniesienia i symbole do przedstawienia inwazji. Na przykład państwowa stacja telewizyjna RT określiła ją jako „wyzwolenie” Ukrainy i porównała z rolą Związku Radzieckiego w wyzwoleniu Europy spod jarzma nazistowskich Niemiec.¹⁷

W czasach Putina ten militarystyczny kult zaczął żyć niejako własnym życiem, wykraczał poza polityczną propagandę i rzeczywiście stał się istotną częścią kultury masowej. Jednym z powszechnych tematów „religii zwycięstwa” była idea odtworzenia wojny, czyli powrotu na pole

¹⁵ M. Domańska, J. Rogoża, *Naprzód, w przeszłość! Rosyjska polityka historyczna w służbie „wiecznego” autorytaryzmu*, Ośrodek Studiów Wschodnich, „Raport OSW”, 25.05.2021, s. 6, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/raport-osw/2021-05-25/naprzod-w-przeszlosc> [dostęp: 19.01.2024].

¹⁶ President of Russia, Events, Presidential Address to Federal Assembly: *Vladimir Putin Delivered his address to the Federal Assembly...*

¹⁷ Wyzwolenie Ukrainy [Osvobozhdeniye Ukrainy], „RT”, 2 marca 2022; <https://russian.rt.com/opinion/970266-shafran-rossiya-operaciya-donbass> [dostęp: 19.03.2023].

świętej bitwy między sowieckim dobrem a nazistowskim złem. To właśnie ten kult pozwolił zarówno propagandyście Putina, jak i ich słuchaczom stworzyć akceptowalny szablon pozwalający na wyjaśnianie znaczenia i celów rosyjskiej agresji na Ukrainie. Jak uważa Andrej Kolesnikow, reżim ewoluował od kultu zwycięstwa 1945 r. do kultu wojny jako takiej:

Obecna wojna ma swoje korzenie w historii, jest przez historię uwarunkowana, przez historię jest wyjaśniona. Co więcej, zarówno realne okoliczności historyczne – tak naprawdę jesteśmy świadkami trwającego bolesnego upadku imperium sowieckiego, jak i wymyślone i dostosowane do zadań władzy mity historyczne o braku państwowości ukraińskiej jako takiej i odwiecznym dążeniu Zachodu do zniszczenia Rosji¹⁸.

Ukraina jako historyczna część Rosji – to jedna z głównych narracji promowanych przez Kreml i samego Putina, który nigdy nie zaakceptował niepodległości Ukrainy. W 2021 r. ponownie otwarcie zakwestionował legitymację Ukrainy jako niepodległego państwa i obnażył własne imperialne ambicje wobec Rosji¹⁹. Zgodnie z tą retoryką Ukraina jest integralną częścią historycznego i kulturowego dziedzictwa Rosji, a oba państwa mają wspólną tożsamość i przeznaczenie. Zwolennicy tej koncepcji argumentują, że niepodległa Ukraina jest tworem niedawnym i sztucznym oraz że powinna ona zostać ponownie zjednoczona z Rosją w celu przywrócenia historycznej sprawiedliwości i osiągnięcia stabilności w regionie. Taka retoryka jest często kojarzona z rosyjskim nacjonalizmem i ideą „rosyjskiego świata”, który obejmuje wszystkie rosyjskojęzyczne narody i terytoria.

W 2014 r. Aleksandr Dugin pisał o ideologii nowej Rosji w następujący sposób: „Rosja albo będzie rosyjska, to znaczy euroazjatycka, czyli jądro wielkiego rosyjskiego świata, albo zniknie. Ale wtedy lepiej pozwolić, by wszystko zniknęło. W świecie bez Rosji po prostu nie ma po co żyć”²⁰. Cztery lata później w rozmowie z Władimirem Solłowjowem na temat zagrożenia nuklearnego Putin niemal dosłownie powtórzył tę myśl: „Po co nam świat, skoro nie ma w nim Rosji?”²¹.

¹⁸ A. Kolesnikow, *Scientific putinism. Shaping official ideology in Russia*, Carnegie Endowment for International Peace, 21.11.2022, <https://carnegieendowment.org/politika/88451> [dostęp: 19.04.2023].

¹⁹ President of Russia, Events, *Article by Vladimir Putin “On the historical unity of Russians and Ukrainians”*, 12.07.2021, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181> [dostęp: 11.01.2024].

²⁰ A. Dugin, *W mirie biez Rossii niezaczem żyt’*, „Izborskij klub”, 04.08.2014, <https://izborsk-club.ru/3623> [dostęp: 09.01.2022].

²¹ A. Afanasiew, *Rosja jest rządzona przez Boga. Wywiad z Putinem*, 7.03.2018, https://tsargrad.tv/articles/rossija-upravljaetsja-bogom-intervju-putina-rasstavilo-tochki-nad-i_116361 [dostęp: 22.01.2022].

W POSZUKIWANIU NOWEJ IDEOLOGII: OD AUTORYTARYZMU DO POSTMODERNISTYCZNEGO TOTALITARYZMU

W 2022 r. pojawiło się wiele kontrowersji wokół tego, jak można scharakteryzować obecny styl władzy w Rosji. Kluczowy dylemat dotyczy tego, czy reżim Putina można nazwać faszystowskim, czy nie²².

Bezsprzecznie obecny system polityczny w Rosji szybko rozwija się w kierunku nowej formy faszyzmu – faszyzmu XXI wieku. Ale jakie są jego cechy? Czym się różni od tradycyjnego faszyzmu z XX wieku, a w czym jest do niego podobny?

Władimir Pastuchow uważa, że „Reżim Putina nie jest w swojej genezie ani komunistyczny, ani faszystowski, choć ma zamiar rozwijać się zarówno w pierwszym, jak i w drugim kierunku. Rosja była i pozostaje państwem mafijnym, którego głównym instrumentem politycznym jest strach”²³.

Autorytarny reżim w Rosji, budowany przez Putina przez ostatnie dwie dekady, mimo wszelkich ograniczeń politycznych, do 2022 r. pozostawiał większości Rosjan pewną swobodę i, co najważniejsze, prawo do prywatności. To ostatnie było kluczowym elementem trwałego odpolitycznienia rosyjskiego społeczeństwa. Najważniejszą różnicą, jaką przyniosła obecna transformacja reżimu z autorytarnego w posttotalitarny, jest charakter relacji między władzą a ludem – uważa Borys Kagarlicki²⁴. Reżim żąda teraz od każdego obywatela bezwarunkowego publicznego uznania wojny. Jakiemukolwiek odstępstwo od tego obywatelskiego obowiązku jest potępiane jako zdrada, a rozpowszechnianie informacji o wojnie, z wyjątkiem oficjalnych raportów Ministerstwa Obrony, traktowane jest jak przestępstwo. Prześladowanie dysydentów staje się stopniowo nie tylko sprawą władz, ale i obowiązkiem publicznym. Nie oznacza to, że masowy fanatyzm zajął miejsce odpolitycznienia, wręcz przeciwnie, na propagandę i represje wyłączny monopol ma państwo. Nawet masowe manifestacje

²² T. Snyder, *We should say it. Russia is fascist*, „The New York Times”, 19.05.2022, <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html> [dostęp: 13.01.2024].

²³ V. Pastuchow, *Poczemu uchod Putina wyzowiet nedovolstvo u Rossijan*, „The Moscow Times”, 17.01.2023, <https://www.moscowtimes.ru/2023/01/17/pochemu-uhod-putina-vizovet-nedovolstvo-u-rossiyan-a30967> [dostęp: 23.11.2023].

²⁴ B. Kagarlitsky, *Fascism in the Era of Postmodernism*, „Russian Dissent”, 27.04.2022, <https://russiandissent.substack.com/p/fascism-in-the-era-of-postmodernism> [dostęp: 23.11.2023].

poparcia dla wojny są ściśle kontrolowane przez władze, które nie pozwalają na samoorganizację. Nie można samodzielnie organizować marszów solidarności z armią rosyjską – takie akcje mogą być przeprowadzane tylko przez władze lokalne i jedynie według zatwierdzonego scenariusza. Poparcie dla wojny może mieć tylko jedną formę – poparcia dla Putina, musi odzwierciedlać pełną tożsamość przywódcy narodowego i jego ludu. Ci, którzy nie chcą się do tego dostożować, nazywani są współnikami „nazistów”. To maniackalne utrwalanie przez oficjalną propagandę terminów „denazyfikacja” i „nazizm” wydaje się oferować właściwe definicje zmienionego charakteru reżimu Putina.

Michaił Epsztejn²⁵ wprowadza określenie „schizofreniczny faszyzm” – faszyzm pod płaszczykiem walki z faszyzmem. Klasyczny faszyzm to cały światopogląd, a „schizofaszyzm” to podzielony światopogląd, rodzaj parodii faszyzmu, ale jest to poważna, niebezpieczna, agresywna parodia. To faszystowska histeria, za którą kryją się całkowicie chłodne, merkantylne kalkulacje.

Rosyjski faszyzm opiera się na fundamentalnym poczuciu ekskluzywności. Antyamerykanizm, antywesternizm – to wszystko mechanizmy kompensacyjne kompleksu niższości, który przekłada się na prostą formułę: jesteśmy lepsi, bo „jesteśmy silni”. Zdaniem Epsztejna inwazja na Ukrainę to nie tylko wojna, ale przede wszystkim najgłębszy z rozłamów cywilizacyjnych, podczas którego oficjalny kremlowski obraz „rosyjskiego świata” nabiera cech „antyświata”, skierowanego przeciwko całej otaczającej go ludzkości.

Historyczne źródła rosyjskiego schizofaszyzmu leżą głębiej niż bolesna reakcja (resentyment) na upadek systemu sowieckiego. Tę psychopatię społeczną, będącą połączeniem masowej służalczości, pychy i panfobii (histerycznej nienawiści do wszystkiego), stanowiącej obecnie emocjonalne tło wszystkich rosyjskich wydarzeń, można zaobserwować w bardziej odległych czasach, na przykład w „opriczninie” – wyjaśnia Epsztejn²⁶.

Co jest szczególnie w Rosji? Kremlowi udało się stworzyć w pełni funkcjonujący mechanizm prawdziwego państwa postmodernistycznego. Co to znaczy? Rosja jest swoistą hybrydą archaicznego państwa pasożytniczego na gospodarce światowej i stosującego postmodernistyczną formę polityki, w której symulacje tworzone przez propagan-

²⁵ M. Epsztejn, *Russkij antimir. Politika na grani apokalipsisa*, FrancTireur, New York 2023.

²⁶ *Ibidem*, s. 5.

dę stają się podstawą dalszej polityki. Na poziomie ideologii widać to, kiedy spójny światopogląd zostaje zastąpiony przypadkowym sklejeniem pomysłów, strzępów koncepcji i incydentalnie zestawionych obrazów.

Postmodernizm w rosyjskiej polityce odnosi się do tendencji kremlowskiej elity do manipulowania przekazami i dyskursem w celu utrzymania tak władzy, jak też wpływu na społeczeństwo. W przeciwieństwie do tradycyjnego totalitaryzmu, który opierał się na represjach i cenzurze, rosyjski totalitaryzm postmodernistyczny wykorzystuje bardziej subtelne metody kontroli i manipulacji, takie jak propaganda, dezinformacja i kreowanie wizerunków politycznych.

Jednym z najbardziej zauważalnych elementów postmodernizmu w rosyjskiej polityce jest odwoływanie się do poziomu symbolicznego (dyskurs, używanie specyficznego języka i symboli) w celu tworzenia alternatywnych rzeczywistości lub narracji. Jest to szczególnie widoczne w prowadzonych przez władze rosyjskie kampaniach propagandowych i dezinformacyjnych, które często polegają na tworzeniu mylących lub sprzecznych przekazów dla zasiania wątpliwości i wprowadzenia zamieszania. Również podczas konfliktu na Ukrainie rosyjskie media i urzędnicy używali wielu sprzecznych wyjaśnień dla swoich działań, począwszy od zaprzeczenia udziału, przez usprawiedliwianie ich ochroną etnicznych Rosjan, a skończywszy na tym, że to Zachód zaatakował Rosję, a ona tylko się broni. Jak trafnie zauważył Peter Pomerancew²⁷, podstawą propagandy Putina jest nie tyle zniekształcenie obrazu świata, ile zniszczenie samych podstaw racjonalnej argumentacji. Dlatego Rosja jest przykładem najbardziej ucieleśnionego postmodernizmu w polityce, tyle że o wypaczonym charakterze.

Andrej Archangielski uważa również, że kluczem do zrozumienia przyczyn katastrofy jest świadomość gry – źle rozumiane znaczenie epoki postmodernistycznej w Rosji.

Dla świadomości postsowieckiej postmodernizm stał się symbolem „względności wszystkiego”, a co najgorsze – względności dobra i zła. Postmodernizm rozumiano w Rosji nie jako komplikację świata, nie jako wezwanie do większej odpowiedzialności osobistej każdego człowieka – ale raczej jako uwolnienie się od sumienia, odpowiedzialności i powagi wobec czegokolwiek²⁸.

²⁷ P. Pomerantsev, *Nothing is true and everything is possible. The surreal heart of the New Russia*, Public Affairs, New York 2014.

²⁸ A. Archangielskij, *Nazyvat' zło po imieni*, [w:] N. Plotnikow (ed.), *Pieried licom katastrofy...*, s. 21.

SPOŁECZEŃSTWO ROSYJSKIE

Spółeczeństwo rosyjskie nie jest zjednoczone wokół jakichś wspólnych pozytywnych zasad i wartości. W 2013 r. Boris Bruk omówił wyniki badań nad ideologicznym portretem współczesnej Rosji i wskazał, że „główną ideą spajającą różne części rosyjskiego społeczeństwa jest ksenofobia i nietolerancja wobec «innych»”²⁹.

Rosyjski socjolog Lew Gudkow uważa natomiast, że „Homo Putinus jest kontynuacją Homo sovieticus, ale ten pierwszy jest głęboko cyniczny i zdezorientowany”³⁰. Homo Putinus mimo wszystkich obaw ma nadzieję, że Putin ochroni kraj przed Zachodem i wyprowadzi go z kryzysu gospodarczego, tak jak robił to w pierwszych latach swojej prezydentury.

Większość Rosjan jednocześnie popiera wojnę i nie popiera jej. Ich stosunek do trwającego konfliktu zbrojnego jest pełen sprzeczności i składa się z argumentów i narracji obu stron – zwolenników wojny i jej przeciwników. Po roku od jej rozpoczęcia ludzie, którzy wcześniej byli ostrożnie neutralni, zaczęli aktywniej ją wspierać. Jednak logika tego wsparcia jest dość osobliwa. Większość jest zgodna co do tego, że wojna była pomyłką i że Rosja wdała się w nią niepotrzebnie. Ale na razie społeczeństwo wini za ten błąd nie siebie i nie Putina, ale samych Ukraińców (zdrajców) i Amerykę (która z rozmysłem uwikłała w nią Rosję). Zdaniem tej większości wyjściem jest jak najszybsze „zwycięstwo nad Ukrainą”. Wspólne dla różnych uzasadnień wojny było postrzeganie „operacji specjalnej” jako nowej rzeczywistości, niepodlegającej wpływom indywidualnych przekonań zwykłych obywateli. Dlatego jesienią 2022 r. nasilił się trend polegający na usprawiedliwianiu inwazji przez przedstawianie jej jako kroku koniecznego, a nawet wymuszonego³¹.

Jesienna mobilizacja nie doprowadziła do powszechnego oporu i zauważalnej zmiany nastawienia ludności wobec wojny na Ukrainie. Ten względny sukces przekonał Kreml o możliwości dalszej militaryzacji pań-

²⁹ B. Bruk, *On intolerance to “others”: an ideological portrait of Modern Russia*, Institute of Modern Russia, 03.06.2013, <https://imrussia.org/en/nation/481-on-intolerance-to-others-an-ideological-portrait-of-modern-russia> [dostęp: 11.03.2022].

³⁰ Interview with Lev Gudkov, *Russians have little compassion for the Ukrainians*, „Spiegel International”, 05.01.2023; https://www.spiegel.de/international/world/opinion-researcher-lev-gudkov-russians-have-little-compassion-for-the-ukrainians-a-066c08c6-60f4-48e1-853a-d2b3d67bd6b8?fbclid=IwAR103x7Z8g1xiQS_cJUW0KPlaxY0VFJm6Zk-trLudS-IsjJmOwaNEWiorBc [dostęp: 19.01.2024].

³¹ S. Jerpylewa, *«Raz nacziali, zakancziwat’ nielzia»: kak mieniajetsia otnoszenije Rossijan k vojne v Ukrainie*, „Re: Russia”, 14.03.2023, https://re-russia.net/expertise/060/?fbclid=IwAR1ZTX6rBokP9mRd-GOg1313UxGxvkuwtVGqmJtLxQQ_f5SX45j7KZiJUu8 [dostęp: 11.01.2024].

stwa i ładu społecznego w Rosji. Możemy zaobserwować, że po roku wojny nastąpiła większa konsolidacja rosyjskiego społeczeństwa wokół niej.

Pod koniec marca 2023 r. poparcie dla działań Sił Zbrojnych FR na Ukrainie spadło zaledwie o kilka procent. Zdecydowane poparcie wyraża 41 proc. (w lutym – 48 proc.), raczej popiera je 31 proc. (w lutym – 29 proc.) i tylko 20 proc. ich nie popiera – (w lutym – 17 proc.)³².

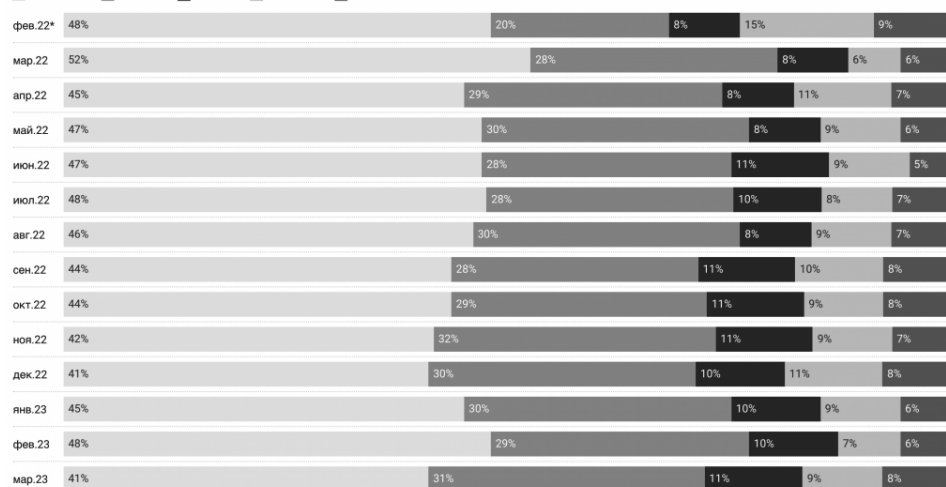
WYKRES 1

Konflikt z Rosją: oceny z marca 2023 roku

Do you personally support the actions of Russian military forces in Ukraine?

As % of respondents

Definitely yes Rather yes Rather no Definitely no Can't say

*results of the representative telephone survey, 1000 persons, 27 February 2022; НАСТОЯЩИЙ МАТЕРИАЛ (ИНФОРМАЦИЯ) ПРОИЗВЕДЕН И РАСПРОСТРАНЕН ИНОСТРАННЫМ АГЕНТОМ АНО «ЛЕВАДА-ЦЕНТР» ЛИБО КАСАЕТСЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИНОСТРАННОГО АГЕНТА АНО «ЛЕВАДА-ЦЕНТР».

Created with Datawrapper

Źródło: Levada-Center, *The conflict with Ukraine assessments for March 2023*, 07.04.2023, <https://www.levada.ru/en/2023/04/07/conflict-with-ukraine-assessments-for-march-2023/>.

Szczególną rolę w tworzeniu poparcia dla reżimu Putina odegrały media, które stały się głównym instrumentem propagandowym, ale także przyczyniły się do niszczenia rosyjskiego społeczeństwa i instytucji społecznych odpornych na schizofaszyzm, używając terminologii Epsztejna. Jak piszą Marija Majofis i Ilja Kukulini³³, dominującą

³² Levada-Center, *The conflict with Ukraine assessments for March 2023*, 07.04.2023, <https://www.levada.ru/en/2023/04/07/conflict-with-ukraine-assessments-for-march-2023/> [dostęp: 11.01.2024].

³³ M. Majofis, I. Kukulini, *Empriessija umiesto ideologii*, [w:] N. Płotnikow (ed.), *Pieried licom katastrofy...*, s. 41–42.

praktyką w propaństwowych mediach nie było narzucanie jednolitego obrazu świata, ale moralne zepsucie odbiorców. Propaganda telewizyjna, radiowa i prasowa, a także liczne płatne „trolle” w Internecie zaszczepiły w odbiorcach ideę wyższości moralnej i prawa do resentymentu. „W obrazie świata kreowanym przez rosyjskie media najważniejszymi funkcjami zepsucia moralnego stały się psychologiczna hiperkompensacja, czyli przekonanie odbiorców, że mają prawo do wyrażania symbolicznej agresji wobec «obcych»”.

WNIOSKI

Agresja Rosji na Ukrainę zwróciła uwagę kluczowych mocarstw globalnych na znaczenie państw Europy Środkowo-Wschodniej, w tym Ukrainy, dla kwestii bezpieczeństwa międzynarodowego. W opinii międzynarodowej dotychczas zdarzały się stanowiska deprecjonujące rolę mniejszych państw europejskich, takich jak Ukraina czy Polska. Podkreślano przede wszystkim znaczenie mocarstw w budowaniu architektury bezpieczeństwa w skali globalnej. Z perspektywy Francji i Niemiec to Rosja była przez dekady gwarantem bezpieczeństwa w Europie Wschodniej oraz ważnym partnerem gospodarczym. Z kolei w Stanach Zjednoczonych Ameryki niezwykle wpływowy był nurt podkreślający rolę Republiki Federalnej Niemiec jako głównego, obok Wielkiej Brytanii, partnera w kwestiach bezpieczeństwa w Europie. Agresja na Ukrainę, a w szczególności pełnowymiarowa wojna, zmieniły optykę zachodnich elit politycznych, które uświadomiły sobie, jak ważnym dostawcą surowców i towarów jest Ukraina, jak istotne jest jej położenie geostrategiczne i jakie nowe wyzwania w zakresie bezpieczeństwa mogą wiązać się z realizowaniem przez Federację Rosyjską jej neoimperialnych planów. Siłą rzeczy wzrosło także znaczenie Polski, która nie tylko udzieliła poszkodowanej przez wojnę ludności cywilnej bezprecedensowego wsparcia, ale też przekazała znaczącą pomoc militarną i pełniła rolę hubu, przez który pomoc trafiała szerokim strumieniem na Ukrainę. Potwierdzeniem zmian są wnioski płynące ze szczytu NATO w Madrycie w czerwcu 2022 r., gdzie przyjęto nową koncepcję strategiczną, w której Rosję zdefiniowano jako najważniejsze bezpośrednie źródło zagrożenia. W trakcie szczytu zaapelowano również do Rosji i Białorusi o zaprzestanie agresji na Ukrainę.

Jedną z głównych cech wyróżniających trwającą wojnę na Ukrainie jest brak jej uzasadnionego powodu, ponieważ rzeczywistego zagrożenia nie było ani dla Rosji, ani nawet dla reżimu Putina. Mimo

że politycznych i ekonomicznych celów tej rosyjskiej wojny nie da się racjonalnie określić, to dość wyraźnie rysują się jej wewnętrzne cele polityczne. W swoich przemówieniach Władimir Putin od lat wzmocnia z jednej strony poczucie, że Rosja jest ofiarą, z drugiej – wizerunek Zachodu jako agresora. Za jego rządów stało się jasne, że Rosja nie jest w stanie zaproponować własnego projektu cywilizacyjnego i dlatego może funkcjonować jedynie jako „negacja Zachodu”. Prawdopodobnie, według kalkulacji Kremla, inwazja na Ukrainę miała zagwarantować osiągnięcie kilku celów, które mogłyby zwiększyć poparcie dla Putina w kraju i wzmocnić jego pozycję na arenie międzynarodowej.

Reasumując, po roku można wskazać kilka dotychczasowych skutków tej wojny dla Rosji:

- Stała się przyczyną radykalnego zerwania stosunków i więzi między Rosją a Zachodem.

- Stała się mechanizmem rozłamu społecznego i kulturowego w Rosji na dużą skalę.

- Spowodowała mobilizację rosyjskiego społeczeństwa przeciwko Zachodowi i utrzymywanie wpływu Putina na elity w jego kraju. Kreml wykorzystał ją również do zwiększenia zarówno kontroli nad społeczeństwem rosyjskim, jak i stopnia jego podporządkowania rządowi.

- Wreszcie, rosyjska inwazja na Ukrainę miała również ugruntować wpływy Rosji na arenie międzynarodowej, a jednocześnie ograniczyć oddziaływanie Zachodu. Rosja starała się umocnić swoje wpływy na Ukrainie i na całym obszarze poradzieckim, aby przeciwdziałać rosnącemu znaczeniu Europy i NATO w regionie. Ostatecznie jednak inwazja na Ukrainę przyniosła efekt odwrotny od zamierzonego, ponieważ spowodowała ona mocniejsze zjednoczenie Zachodu, jeszcze większe obawy wielu krajów poradzieckich w stosunku do Rosji, a także osłabiła wpływy Rosji w regionie.

Podsumowując, rosyjski totalitaryzm postmodernistyczny to specyficzna forma neototalitaryzmu, która opiera się na manipulowaniu przekazami i symbolami, zamiast na tradycyjnej represji i cenzurze. Rosja wykorzystuje swój status na arenie międzynarodowej, aby umacniać swoją pozycję wewnętrzną, polityka zagraniczna służy jej zaś jako narzędzie służące utrzymaniu władzy w kraju. Za czasów Putina Kreml opracował „kontrrewolucyjną” propagandę, która uzasadnia „specjalną drogę” Rosji, składającą się z mieszanki ideologii, w których stalinizm łączy się z konserwatywnym prawosławiem, pansławizm z antyamerykanizmem itd. Jedną z głównych przyczyn obecnej sytuacji: tragicznego pogrążania się Rosji w kryzysie, jest to,

że zbrodnie sowieckiego reżimu ani nie zostały ukarane, ani w ogóle nie stały się przedmiotem refleksji. Bezkarne zło powraca.

Rosyjski totalitaryzm postmodernistyczny cechuje się brakiem jednoznacznej ideologii, a zamiast tego skupia się na tworzeniu narracji politycznych. Kremlowska elita wykorzystuje media kontrolowane przez rząd, aby szerzyć propagandę i wpływać na opinię publiczną w Rosji i za granicą. W ramach tej propagandy Putin przedstawiany jest jako silny lider, który broni Rosji przed zagrożeniami ze strony Zachodu, jej wrogowie są zaś demonizowani i ukazywani jako przyczyna jej wszelkich problemów.

Wojna jest przejściem na inny poziom, sam stan wojny to osiągnięcie pewnego ekstremum, przejście od „normy” do stanu wzmożonej fluktuacji – wzrost napięcia z nieznanym skutkiem. Władimir Putin zbudował z Rosjanami konsensus społeczny – on ma całkowitą władzę, ale zapewnia stabilność. Jednak decyzja o wojnie zniszczyła tę stabilność. Tym samym przyspiesza proces zmian w Rosji – obecna sytuacja może doprowadzić do upadku reżimu Putina, a nawet do dezintegracji samej Rosji w takim kształcie, jaki powstał po rozpadzie ZSRR. Przywódca Rosji, próbując ze wszystkich sił „zatrzymać” zmiany i sam czas (stąd wszelkie próby Putina powrotu do przeszłości), uruchomił w rzeczywistości koło zamachowe przyspieszające zmiany z nieznanym rezultatem.

Rosja weszła w stan „niekończącej się” wojny. Reżim Putina zniszczył instytucje społeczne i istniejący układ sił, wprowadził kraj w stan mobilizacji wojskowej, przemoc stała się głównym sposobem rozwiązywania konfliktów – wszystko to powoduje, że upadek istniejącego systemu politycznego jest tylko kwestią czasu. „Spirala przemocy” powróci do Rosji i zniszczy ją od środka. Można powiedzieć, że Putin, próbując ratować sytuację w kraju, sam rozpoczął rewolucję i wojnę domową w Rosji. W rzeczywistości wojna na Ukrainie jest ze strony Rosji tylko próbą wyeksportowania napięcia za granicę. Biorąc pod uwagę fakt, że Rosja opiera się na przemocy, katastrofa w Rosji jest nieunikniona i pozostaje tylko kwestią czasu, kiedy to nastąpi.

LITERATURA

Arbatow A., *Russia's own imperial road*, [w:] N. Bubnova (ed.), *20 years without the Berlin Wall: A Breakthrough to Freedom*, Carnegie Moscow Center, Moscow 2011.

- Archangielskij A., *Nazyvat' zło po imieni*, [w:] N. Płotnikow (ed.), *Pieried licom katastrofy: sbornik statiej pod riedakcyjej i s priedisłowijem Nikołaja Płotnikowa*, Lit-verlag.de, Münster–Berlin 2023.
- Bacon E., Renz B., Cooper J., *Securitising Russia. The domestic politics of Vladimir Putin*, Manchester University Press, Manchester, UK 2016.
- Bruk B., *On intolerance to “others”: an ideological portrait of Modern Russia*, Institute of Modern Russia, 03.06.2013, <https://imrussia.org/en/nation/481-on-intolerance-to-others-an-ideological-portrait-of-modern-russia>.
- Buzan B., Waever O., Wilde J., *Security, A new framework of analysis*, Lynne Rienner, Boulder 1998.
- Curanović A., *Skazana na imperium? Lęki i dyskurs imperialny w procesie samoidentyfikacji Rosji poradzieckiej*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2021, t. 19, z. 2, s. 43–65, DOI: 10.36874/RIESW.2021.2.3.
- Domańska M., Rogoża J., *Naprzód, w przeszłość! Rosyjska polityka historyczna w służbie „wiecznego” autorytaryzmu*, Ośrodek Studiów Wschodnich, „Raport OSW”, 25.05.2021, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/raport-osw/2021-05-25/naprzod-w-przeszosc>.
- Dugin A., *W mirie biez Rossii niezaczem żyć*, „Izborskij klub”, 04.08.2014, <https://izborsk-club.ru/3623>.
- Epsztejn M., *Russkij antimir. Politika na grani apokalipsisa*, FrancTireur USA, New York 2023.
- Jerpylewa S., *»Raz naczali, zakancziwat' niełzia«: kak mieniajetsia otnoszenije Rossijan k vojne v Ukrainie*, „Re: Russia”, 14.03.2023, https://re-russia.net/expertise/060/?fbclid=IwAR1ZTX6rBokP9mRd-GO-g1313UxGxvkuwtVGqmJtLxQQ_f5SX45j7KZiJUh8.
- Kagarlitsky B., *Fascism in the era of postmodernism*, „Russian Dissent”, 27.04.2022, <https://russiandissent.substack.com/p/fascism-in-the-era-of-postmodernism>.
- Kolesnikov A., *Scientific putinism. Shaping official ideology in Russia*, Carnegie Endowment for International Peace, 21.11.2022, <https://carnegieendowment.org/politika/88451>.
- Majofis M., Kukulin I., *Empriessija umiesto idieologii*, [w:] N. Płotnikow (ed.), *Pieried licom katastrofy: sbornik statiej pod riedakcyjej i s priedisłowijem Nikołaja Płotnikowa*, Lit-verlag.de, Münster–Berlin 2023.
- Miedwiediew S., *Mat' rodna. Siergiej Miedwiediew – o wojnie kak nacjonalnoj idieje*, „Radio Swoboda”, 18.07.2022, https://www.svoboda.org/a/matj-rodna-sergey-medvedev-o-voyne-kak-natsionalnoj-idee/31947357.html?fbclid=IwAR1usTqc9Eb6i3tWAiklQUlJ-J0ii8ATjTQMErpYnL8b2sE6rOi2IbdnVC_4.

- Plotnikow N., *Wwiedienije*, [w:] N. Plotnikow (ed.), *Pieried licom katastrofy: sbornik statiej pod riedakcyjej i s priedisłowijem Nikolajaja Plotnikowa*, Lit-verlag.de, Münster–Berlin 2023.
- Pomerantsev P., *Nothing is true and everything is possible. The surreal heart of the New Russia*, Public Affairs, New York 2014.
- Steele B.J., *Ontological security in international relations. Self-identity and the IR State*, Routledge, London–New York 2008.
- Surkow W., *Kuda dielsia chaos? Raspakowka stabilnosti*, „Aktualnye kommentarii”, 20.11.2021, <https://actualcomment.ru/kuda-delsya-khaos-raspakowka-stabilnosti-2111201336.html>.
- Volkov D., Kolesnikov A., *My country, right or wrong. Russian public opinion on Ukraine*, Carnegie Endowment for International Peace, „Working Paper”, 07.09.2022, <https://carnegieendowment.org/2022/09/07/my-country-right-or-wrong-russian-public-opinion-on-ukraine-pub-87803>.
- Yanov A., *After Yeltsin: “Weimar” Russia*, KRUK, Slovo-Word, Moscow–New York 1995.